

ACTITUDS POLÍTIQUES I LINGÜÍSTIQUES AL PAÍS VALENCIÀ CONTEMPORANI

Alfons CUCÓ

Qualsevol examen mínimament rigorós del País Valencià contemporani deu partir d'una constatació bàsica: la del fracàs de la industrialització i, paral·lelament, el de la formació d'una nova classe dominant basada en la possessió de la terra i en la comercialització d'una agricultura d'exportació fortament desenvolupada. Tals fenòmens, que sorgeixen com a conseqüència de les especials característiques que adoptà la caiguda de l'Antic Règim i la subsegüent Desamortització, han configurat els trets essencials del País Valencià aproximadament entre 1830 i 1960.

Les conseqüències socials i polítiques del procés econòmic afudit¹ no han estat encara suficientment estudiades, però malgrat això, poden considerar-se —pensem que amb base suficient— algunes hipòtesis de treball.

En primer lloc —i com ja suggerí Reglà²— la relació de dependència política entre la nova classe dominant valenciana i l'oligarquia centralista al poder. En efecte, l'escassa industrialització valenciana fou, al mateix temps, causa i efecte de l'erecció com a classe dominant d'una semi-burguesia agrària d'ideologia neo-fisiocràtica.

En aquest sentit Lluís Ivàñez de Lara, president de la *Federación Agraria de Levante*, declararia inequívocament en 1904:

«La agricultura, señores, ...es la fuente principal de la riqueza y del bienestar de las naciones y el elemento más importante de la sociabilidad

¹ GIRALT I RAVENTÓS, Emili: «Antecedents històrics», en *L'Estructura econòmica del País Valencià*, L'Estel, València, 1970. Vegeu igualment GARCIA BONA-FÉ, Màrius: «El marco histórico de la industrialización valenciana», en *Información Comercial Española*, n.º 485, Madrid, 1974.

² REGLÀ, Joan: *Aproximació a la Història del País Valencià*, L'Estel, València, 1968, p. 140-41.

humana, porque se sienta sobre las bases de la propiedad y de la familia»³.

Amb aquests horitzons ideològics és obvi que els kulaks valencians hagueren de dependre, i sense dubte depengueren, de l'oligarquia centralista dominant que, en canvi, hauria d'enfrontar-se —encara que de forma intermitent— amb la nova classe dirigent barcelonina sorgida de la industrialització i que exigiria —almenys en determinades etapes històriques— un remodelament polític de l'Estat nascut de la Restauració.

Per altra banda, el País Valencià mantigué una estructura social poc desenvolupada on la pagesia més o menys «proletaritzada» —amb una variada gamma d'estratificació— constitueix sense dubte la part més considerable de la població. Separada ja del carlisme, a partir de l'últim terç del segle XIX, la població rural valenciana mantindria unes actituds «primitives» bastant generalitzades fins a integrar-se als sindicats anarcosindicalistes —a partir de 1910 aproximadament— i socialistes —a partir de la Dictadura de Primo de Rivera—. El llaurador acomodat —mitjans i petits propietaris molt abundants al país— es mantigué generalment en l'òrbita del republicanisme o, molt freqüentment, dels partits catòlics. En qualsevol cas, la seua creativitat política i/o cultural fou lògicament escassa⁴.

La població urbana valenciana —deixant a banda, és clar, els estrats socials dominants ja alludits i els grups que podem considerar assimilats— es caracteritzà per la dinàmica d'unes extenses «classes populars» que, encara que caldria delimitar socialment, han tingut un comportament polític fonamentalment homogeni, primer en un sentit progressista i democràtic i posteriorment clarament republicà. Dins aquestes «classes populars» participarien des d'importants nuclis de les classes mitjanes fins a nombrosos segments del semi-proletariat. Tal dinamisme i homogeneïtat, per un costat, i la poca maduresa del proletariat —fruit de l'escassa industrialització del país— explicarien el caràcter minoritari de les ideologies obreristes durant el darrer terç del segle XIX i el seu arrelament tardà, ja als anys de la primera guerra mundial.

La Renaixença: plantejaments lingüístics i polítics

Tenint present el context general descrit, no sorprendrà el fet que la Renaixença local fos molt aviat monopolitzada pels intel·lectuals de la nova burgesia agrària. Malgrat els intents de Constantí Llobart d'aconseguir que les iniciatives lingüístiques sorgides fossen alguna cosa més que una tornada a la utilització culta de l'idioma —implicant unes certes tendències a la normalització del seu ús social— els seus propòsits foren neutralitzats i trivialitzats pel citat sector intel·lectual de la burgesia dominant. I així l'acadèmia de «Los fills de la Morta-Viva», nom primitiu i «mi-

³ *Actas del Primer Congreso Agrícola Regional de la Federación Agraria de las provincias de Levante celebrado en Valencia durante los días 3, 4, 5 y 6 de febrero de 1904*, Imp. de F. Vives Mora, València, 1904, p. 24.

⁴ Cf. els treballs inclosos a aquest mateix volum i també al meu article «Contribución al estudio del anarcosindicalismo valenciano», *Saitabi*, XXII (1972), p. 69-85.

litant» suggerit per Llombart, passà a denominar-se el 1878 Societat Lo Rat Penat d'*aimadors de les glòries valencianes*.

Teodor Llorente, màxim ideòleg del règim de la Restauració a València, expressà amb admirable sinceritat la seua opinió⁵ «sobre la Renaixença de nuestra antigua lengua, combatida por unos con apasionamiento, mirada por otros con cierto recelo, y á la vez encomiada por otra parte con estrecho exclusivismo ó locas ilusiones». Segons assenyalava l'influent polític conservador, «nosotros no hemos participado nunca de los temores (por fortuna casi ya desvanecidos) que concibieron algunos, sospechando que ese movimiento literario pudiera fomentar en el terreno político tendencias separatistas; pero tampoco nos hicimos la ilusión de que pudiera deshacerse la obra de la historia, rechazando más o menos la lengua castellana de las provincias que hablaron exclusivamente el lemosín en otros tiempos, y volviendo en los usos de la vida social y pública al antiguo idioma. Esto, ni nos parece posible, ni lo juzgamos conveniente».

I després de rebutjar explícitament la màxima reivindicació lingüística de la Renaixença, sostenint per tant l'*status* lingüístico-polític de la Restauració, Llorente afegia que «el renacimiento aceptable para nosotros es el mero renacimiento literario, es decir, el estudio, el cultivo del lemosín en sus distintas ramas, como un medio, principalmente, de conocer mejor nuestro pasado, de apreciar los tesoros de una literatura que fue importantísima, de una historia muy gloriosa, de las instituciones patrias, que no son solamente las de Castilla, sino el conjunto de todos los antiguos reinos españoles». La conseqüència de l'enquadrament ideològic de Llorente conduïa, doncs, a la més absoluta trivialització de la Renaixença valenciana, fins a convertir-la en un intrascendent passatisme —totalment desconnectat de la realitat històrica circumdant— i en un simple desfogament arqueològic.

«Este estudio del pasado —puntualitzava Llorente— este amor á las cosas de la tierra, como dicen los catalanes, ha traído una reflorescencia de la poesía lemosina, que á pesar de parecer algún tanto anacrónica, ha adquirido gran vigor en Cataluña y en Mallorca, y en menor escala en Valencia. Sea en buena hora; sin atribuirle gran trascendencia, aceptamos también esa novedad y hasta nos dejamos llevar por su atractivo, porque todas las manifestaciones de la belleza, encerradas dentro de las leyes de la estética, nos parecen legítimas, y si hay poetas que gustan de escribir en valenciano, catalán ó mallorquín (como hay otros que versifican en lengua éuskara, en gallego y hasta en *bable*) y hay también quien se complace en leer esos versos, no sabemos por qué se ha de privar á nadie de tan inocente satisfacción».

No debades, doncs, podrien assenyalar corrosivament les revistes satíriques del moment que Lo Rat Penat era «una societat d'honestíssim recreo» i que els seus socis «*son chent honrada son chent tranquila*, que es dedica a fer versos en un llenguatge convencional, com podrien fer randa, o comèdies d'afisionats, o charaes representaes, o chuar a chocs de prendes, o al canonet, o a la limón a la limón que se ha rota la fuente»⁶. Entreteni-

⁵ *La Societat del Rat-Penat*, «Las Provincias», n.º 4.360, 13 juliol 1878.

⁶ «La Moma», n.º 10, 6 juny 1885.

ments tots capaços de produir, sense dubte, les «inocentes satisfacciones» a les quals alludia Teodor Llorente.

Molt menys unilínia és, tanmateix, l'actitud de les classes mitjanes urbanes. Repetidament enfrontades a la classe dominant local, sembla que no tingueren unes pautes socio-lingüístiques tan definides i estables com les dels seus antagonistes. La *intelligentsia* petit-burgesa valenciana no tingué uns esquemes culturals propis i en bona par es deixà endur —acomplexada sense dubte pel seu autodidactisme i per la seua marginació de la cultura oficial— pels dissenys de la classe dominant.

Tot i això, Llombart havia intuït que la Renaixença no podia restar limitada a les platòniques i paralitzants intencions descrites per Llorente i seguí, per altra banda, amb una certa admiració la trajectòria intel·lectual de Barcelona. El seu deixeble Puig i Torralva formulà clarament en 1881 que «la idea del valencianisme no es tanca sols en conrear les nostres coses *passades*, sinó també les *presentes* i *esdevenidores*...»⁷, el que implicava, evidentment, un inici de presa de contacte amb la realitat històrica general del país i un rebutjament dels punts de vista conservadors.

En realitat es produiria una ruptura —encara avui molt poc coneguda en els seus detalls— entre les dues ales de la Renaixença valenciana, que culminà en els intents de Llombart i de Puig i Torralva d'establir una nova Societat, la *Societat Valencianista l'Oronella*, entre 1885 i 1890, que no foren acompanyats per l'èxit.

En definitiva, les relacions entre els dos grups hostils es varen saldar amb una prolongada —encara que parcial— absorció ideològica per part dels representants de la classe dominant que, en últim extrem, detentava els ressorts político-culturals i imposava les seues pautes de conducta. Per això, i per llargs anys, la Renaixença al País Valencià està reduïda a una actitud *ratpenatista* en el sentit descrit anteriorment.

La mort de Llombart, per una banda, i, sobre tot, l'actitud d'hostilitat creixent del republicanisme valencià reduïren, durant el darrer decenni del segle XIX, de forma dràstica, l'activitat literàrio-cultural dels escriptors populistes de la Renaixença, deixant lliure el camí als mandarins conservadors que d'aquesta manera assistien, impàvids o col·laboradors, a la consolidació de la castellanització de la burgesia valenciana mentre prosseguien amb el ritual anual dels Jocs Florals⁸.

Especial interès adquireix l'actitud adoptada envers la Renaixença pel republicanisme, agrupat en forma majoritària —des de la dècada final de la centúria— entorn de la poderosa personalitat de Vicent Blasco Ibáñez. Són coneguts, i han estat generosament comentats, els inicis filo-renaixentistes del jove Blasco Ibáñez —derivats de la seua estreta amistat amb Constantí Llombart— que el portaren a escriure les seues primeres narracions

⁷ «Calendari de Lo Rat Penat, 1882», València, 1881, p. 10.

⁸ Vegeu en aquest sentit els comentaris de FUSTER, Joan: *Nosaltres els valencians*, Ed. 62, Barcelona, 1962; SANCHIS GUARNER, M.: *Renaixença al País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1968; ARACIL, Lluís V.: «A Valencian dilemma/Un dilema valencià», *Identity Magazine*, n.º 24, Cambridge (Mass.), 1966; NINYOLES, R. Ll.: *Idioma y poder social*, Tecnos, Madrid, 1972.

en llengua catalana⁹ i a ingressar a Lo Rat Penat, Societat en la qual participà inclús com a membre directiu.

És evident que les circumstàncies que varen concórrer en la mort de Llombart —ocasió en la qual la *intelligentsia* conservadora intentà capitalitzar el seu nom i la seua memòria— contribuïren notablement a facilitar la clara regressió de Blasco Ibáñez de la posició anterior. Tanmateix, i malgrat tot, Blasco Ibáñez encara pogué, segons sembla, encoratjar el desenvolupament de corrents reformistes a l'interior del Rat Penat, encaminats a vivificar, en la mesura que això fos possible, la citada Societat.

En aquest sentit, el diari blasquista «El Pueblo» podia alludir a «la tendència a que Lo Rat Penat sirva para algo más que para una función (anual) de teatro (els Jocs Florals); pues se necesita para que tenga razón de ser nuestro regionalismo literario, el que se publique una gramática y un léxico valenciano y vean la luz pública las riquezas históricas y artísticas que caracterizan la región valenciana: que esta Sociedad procure atraerse a las diferentes fuerzas vivas que son representación, fuerza y base de la sociedad moderna»¹⁰.

El programa suggerit per «El Pueblo» continuava, per tant, teòricament fidel a la línia que, al seu temps, havia iniciat Llombart. Blasco Ibáñez, ja des de fora dels horitzons de la Renaixença, encara podia matisar entre la crítica a unes institucions determinades —el Rat Penat, tal i com apareixia després d'haver estat ocupat pel mandarinisme conservador— i les més o menys confuses aspiracions cívico-culturals del proto-valencianisme de Llombart.

Tal etapa, de tota manera, degué ser molt curta. Blasco Ibáñez, i amb ell el sector més influent en la vida política de la ciutat, passà aviat a una fase completament distinta: la d'involucrar el definitivament inoperant i sense dubte negatiu— ratpenatisme conservador, amb qualsevol esforç tendent a normalitzar socialment i culturalment la llengua del país i alterar el sucursalisme polític valencià. Confonent ambdós fenòmens, el ratpenatisme amb el valencianisme, Blasco Ibáñez i el republicanisme blasquista es negarien a modificar l'*status* lingüístic i polític del País Valencià contemporani. I, en definitiva, adoptarien en aquest sentit una actitud ben pròxima a la de la classe dominant local.

Un altre dels punts que paradoxalment compartiren conservadors i blasquistes fou, indubtablement, la seua hostilitat envers l'evolució adoptada per la Renaixença catalana que la convertí, cada cop més, en base lingüístico-cultural d'un moviment autònom. Als inicis de la Renaixença ningú no havia posat en dubte, ni a València ni a Barcelona, l'essencial unitat entre els territoris de l'àrea idiomàtica catalana. L'aleshores tan estesa doctrina del *llemosinisme* pogué convertir-se per algun temps en un «no man's land» que pel moment defugís el problema del nom de la llengua comuna i, inclús, l'objectiu últim de la mateixa Renaixença. La disjuntiva es plantejà quan a Barcelona s'adoptaren, tal i com hem advertit, posicions polítiques filo-autonomistes. El conservador i cripto-centralista ratpenatisme valencià es negà a recolzar tals tendències. I en conseqüència, o bé va

⁹ BLASCO IBÁÑEZ, V.: *Narracions Valencianes*, Introducció A. Cucó, Garbí, València, 1967.

¹⁰ «El Pueblo», n.º 373, 14 novembre 1895.

fer sobreviure la vella i ambigua teoria «llemosinista» —abandonada no tan sols a Barcelona sinó desacreditada també als cercles científics internacionals— o bé encoratjà el mite compensatori d'una «llengua valenciana» i d'una «cultura valenciana» enteses com a oposants de la llengua i la cultura catalanes.

Aquesta creació ideològica de la classe dominant, vista amb complaença —sense dubte— pel règim de la Restauració, penetrà profundament els esquemes doctrinals blasquistes. De fet, el propi Pi i Margall havia vist ja amb escassa simpatia l'inici d'una aproximació política entre les terres de llengua catalana¹¹. Després de la ruptura de Blasco Ibañez amb el vell líder federal, i amb el seu creixent apropament al lerrouxisme anticatalà, el republicanisme valencià es col·locaria *de facto* en la perspectiva d'un xovinisme patrioter, exaltador de la «significación española» d'Alejandro Lerroux¹². Conservadors i blasquistes coincidiren, en conseqüència, a les seues opcions bàsiques, lingüístiques i polítiques, plenament acordades amb els postulats del centralisme de la Restauració.

Els orígens del valencianisme

La ruptura del desolador panorama descrit començà a realitzar-se els primers anys del segle xx. En 1902 el doctor Barberà i Martí, llavors vice-president de Lo Rat Penat i un dels més il·lustres metges valencians del moment¹³, pronunciava un important discurs en el qual es posaven les bases del valencianisme polític posterior, i amb el qual quedaven superades les equívokes ambigüetats de la Renaixença.

Des del punt de vista lingüístic Barberà reivindicava, per exemple, la utilització social de la llengua del país i la necessitat del seu ensenyament a l'escola primària. Tot i que les seues reclamacions sols atenyien aquests punts i que, de fet, acceptava la preeminència de la llengua oficial, realment quebrava la tradició ideològica consagrada per Llorente i el ratpenatisme, i inaugurava una època nova. Paral·lelament Barberà afirmava la multinacionalitat de l'Estat espanyol i el dret del País Valencià a alguna forma no especificada d'auto-govern. També des de la perspectiva política, per tant, s'obrien noves alternatives, radicalment diferents, al tradicional sucursalisme que de forma absoluta havia caracteritzat el comportament dels partits de la dreta i de l'esquerra al País Valencià.

La iniciativa que marca el discurs del doctor Barberà fou seguida molt aviat per la fundació, l'any 1904, del primer grup valencianista «València Nova», promogut per Puig i Torralva. «València Nova» s'erigí, des d'un principi, com una agrupació exclusivament patriòtica, allunyada dels horitzont habituals i de les acostumades lluites de la política valenciana del moment. Malgrat tot, l'entitat valencianista reivindicà la seua arrel i herèn-

¹¹ Vegeu MOLAS, Isidre: *Ideari de Francesc Pi i Margall*, ed. 62, Barcelona, 1965, p. 112.

¹² «El Pueblo», n.º 5.985, 21 novembre 1908.

¹³ Sobre la significació científica i cívica de Barberà, vegeu BALAGUER PERIGÜELL, Emilio: «Medicina y política en la Valencia de la Restauración: la obra de Faustino Barberá y Martí (1850-1924)», en *Medicina Española*, tom 66, València, setembre 1971, p. 138-49.

cia llombartiana, i la seua total ruptura amb el ratpenatisme i amb el sucursalisme constant de la burgesia valenciana.

Amb «València Nova» s'inicia la difícil primera etapa del valencianisme polític, que podem acotar cronològicament fins al 1917. Tot i que, sense dubte, no són aquestes pàgines el lloc adient per a resumir una història que ja s'oferí en altre lloc¹⁴, anotarem breument que el moviment trobà greus dificultats per a la seua expansió, vista l'hostilitat manifestada clarament per les forces majoritàries del sistema de partits polítics valencians.

El conservadorisme es negà lògicament a recolzar un moviment les directrius del qual, a curt però sobretot a llarg termini, significaven la revisió de les bases sobre les quals s'edificava el règim eixit de la Restauració. L'ancià Teodor Llorente, refusant la presidència de l'Assemblea Regionalista de 1907, al mateix temps que els representants de la burgesia valenciana rebutjaven d'entrada qualsevol «solidaritat» que no fos estrictament agrària: heus ací una imatge que il·lustra clarament sobre el comportament de la classe dominant valenciana a l'època contemporània. Aquestes característiques bàsiques (fisiocratismes desmesurat, sucursalisme polític, folklorisme cultural, castellanització de les seues formes de vida) han estat les seues constants històriques fins els nostres dies.

El republicanisme, per la seua banda, disposava d'una robusta i continuada tradició al País Valencià, representant la canalització política de les classes populars davant el règim sorgit de la Restauració i els seus aliats locals, les classes dominants valencianes. La peculiar conformació socioeconòmica del país contribuí, sense dubte, a mantenir en el radicalisme valencià uns aspectes desplaçats de romanticisme «revolucionari» decimonònic. El jacobinisme oportunista del blasquisme —autèntic malgrat els seus teòrics postulats federals o federalitzants— augmentà de forma notable, com queda dit, arran dels seus contactes amb el venal i demagògic lerrouxisme. La seua reiterada actitud combativa front als grups valencianistes, unida a la posició ja ressenyada del conservadorisme, comportava un bloqueig gairebé total a les aspiracions nacionalistes. Mentre la vida pública valenciana aparegués compartimentada entre unes tals maquinàries polítiques, es mantindria una estabilització notable que no podria sinó reforçar els fenòmens socio-lingüístics alludits.

El valencianisme conservador

L'any 1917 significa una certa alteració del panorama descrit. La greu crisi política de la monarquia espanyola conduí a una coalició de forces de l'oposició, les quals —esporàdicament— es vetebraren entorn de la Lliga catalana. Tot i que l'heterogeneïtat de l'aliança portava implícita la crisi interna del moviment reformista, de tal conjuntura eixiria l'acostament del dretà partit catalanista cap al País Basc i Galícia¹⁵, per una banda, i cap

¹⁴ Cf. el meu llibre *El Valencianisme Polític (1874-1936)*, Garbí, València, 1971.

¹⁵ Respecte a Galícia vegeu CORES TRASMONTE, Baldomero: «Las elecciones parlamentarias de 1918 en Galicia y el regionalismo gallego», en *Revista de Estudios Sociales*, n.º 8, Madrid, maig-agost 1973. Sobre el País Basc, PAYNE, S. G.: *El nacionalismo vasco*, Dopesa, Barcelona, 1974.

a Mallorca i el País Valencià per l'altra, en un intent de coordinació amb forces més o menys similars, o amb el disseny de promocionar-les.

D'aquesta proximitat sortien els contactes catalans amb algun dels sectors econòmics i polítics més dinàmics de la burgesia valenciana i, concretament, amb el jove líder Ignasi Villalonga¹⁶. Tot això produí, sense dubte, una constatable renovació del moviment valencianista que, de certa manera, pogué parcialment superar la seua situació «underground» en remodelar les seues estructures polítiques i en poder disposar d'òrgans d'expressió adequats.

La conseqüència política d'aquesta remodelació doctrinal la constitueix la «Declaració Valencianista» de 1918. L'ideari valencianista s'agrupava entorn de vuit punts bàsics. D'entre ells cal destacar una rotunda definició: que «el poble valencià constituïx una forta personalitat social» que posseeix una llengua pròpia, una història privativa i unes mateixes condicions econòmiques. D'això es deduïa «el dret a constituir un Estat amb el poder de donar-se ell mateix la seua forma i constitució. Esta és la fonamental reivindicació valencianista». La proclamació del dret a l'auto-determinació —principi invocat, en summa, en la declaració citada— es feia compatible, tanmateix, amb l'existència d'un Estat Federal espanyol en el qual l'Estat valencià gaudís de plena sobirania interna¹⁷.

Aquestes afirmacions venien a vertebrar, sense dubte, aspiracions formulades pels distints grups valencianistes des de principis de segle i en ells romanien, de fet, el nucli essencial de la doctrina valencianista. Més encara, el fet que la «Declaració» de 1918 renunciés a establir un programa polític i social, més o menys conservador o més o menys radical, obeïa al disseny d'atorgar supremacia indiscutible a la qüestió nacional i a atreure els partits majoritaris —de la dreta i de l'esquerra— cap a un moviment patriòtic de solidaritat, al marge de les habituals etiquetes polítiques. És evident que aquestes formulacions traduïen els impulsos de la dreta valencianista —o, si es vol, simplement intentaven la renovació de la dreta— que podia tenir inspiració en la ideologia nacionalista burgesa d'Enric Prat de la Riba, president de la Mancomunitat de Catalunya, i ser ressò pròxim de l'estratègia política de la Lliga.

De tota manera Villalonga, exemple màxim de la nova actitud burgesa valencianista i/o valenciana, tot i que pogué mantenir aglutinats els grups valencianistes de la seua dreta i de la seua esquerra per alguns anys, no reeixí pel que respecta als sectors majoritaris del conservadorisme valencià. La burgesia agrarista dominant, malgrat l'aguda crisi econòmica per la qual travessà el País Valencià els anys de la gran guerra europea, no volgué quebrar el seu comportament polític tradicional i mantingué la fidelitat al sempitern sucursalisme de la seua classe. L'experiment de promocionar una dreta valencianista, suggerit per Villalonga i sense dubte auspiciat per la Lliga, demostrà amb el seu fracàs la inviabilitat d'una renovació

¹⁶ Vegeu FABRA, Miguel A.: *Ignacio Villalonga. Su actividad empresarial y la industrialización del País Valenciano*, tesi de llicenciatura mecanografiada, Universitat de València, Facultat de Ciències Econòmiques, 1973.

¹⁷ Cf. *Declaració Valencianista*, «La Correspondencia de Valencia», n.º 17.611, 14 novembre 1918.

política que no fóra sustentada per una transformació de les bases econòmiques.

En aquest sentit encara que, com ja hem dit, Villalonga fou un polític clarament renovador de les habituals estratègies de la dreta valenciana, com a «homo oeconomicus» en general i com a financer en particular seguí, en canvi, una trajectòria clarament tradicional. En efecte, el seu control creixent sobre importants mecanismes bancaris valencians no implicà una innovació de les pautes acostumades de la burgesia local que, en absència d'una ideologia industrialitzadora, continuà considerant l'agricultura, el comerç i l'especulació financera com els centres prioritaris de la seua activitat econòmica. Sense la renovació de les bases econòmiques valencianes existien molt poques possibilitats que fossen viables determinades alternatives polítiques.

Per tot això el valencianisme conservador no passà de ser, entre 1918 i 1923, un grup minoritari sense massa influència política. S'agrupà entorn de la Unió Valencianista Regional i del diari «La Correspondencia de Valencia». Després de l'etapa de la Dictadura de Primo de Rivera, que implicà la paralització de la vida parlamentària espanyola, el valencianisme conservador de Villalonga recolzà l'estratègia intervencionista de la Lliga que, davant la virtual desaparició de les dretes històriques, pretengué cap al 1930 «crear un nuevo sistema de fuerzas políticas, un nuevo partido conservador y reformista, y un nuevo partido liberal. El objetivo social era también claro: impulsar a la burguesía de Cataluña a la dirección del bloque dominante, aceptando a las fuerzas agrarias como aliadas, pero subordinadas, con el objetivo final de la reforma burguesa del Estado»¹⁸.

La proclamació de la II República espanyola significà el fracàs ostensible d'aquesta estratègia i frustrà les possibilitats de consolidació del Centre Constitucional projectat per Cambó i sostingut per Villalonga i altres polítics perifèrics. Davant el gran viratge de la política espanyola, que entre altres capitals conseqüències anava a plantejar de forma pràcticament inèdita el tema de les autonomies, el valencianisme conservador introduí importants canvis en la seua estratègia.

Per una part, reconeixent de fet l'atipicitat d'un comportament polític que l'havia convertit pràcticament en un «outsider», Ignasi Villalonga ingressava a la Derecha Regional Valenciana. Aquest esdeveniment pot considerar-se en bona part com una reabsorció si no de la dreta clàssica —ja que la DRV significà una certa «posada al dia» de la dreta històrica— si almenys de les actituds homogènies de la classe dominant.

Això no significava, tanmateix, el desmantellament del valencianisme conservador. Pel contrari, els primers anys del nou règim republicà foren testimoni d'una notable ofensiva d'aquest sector encapçalat ara per Joaquim Reig, l'home de confiança de Villalonga i el seu íntim col·laborador al món dels negocis. En definitiva, es tractava de renovar altra vegada¹⁹ les conegudes doctrines de Prat i de Cambó, promocionant una acti-

¹⁸ MOLAS, Isidre: *El catalanismo hegemónico. Cambó y el Centro Constitucional*, A. Redondo, editor, Barcelona, 1973, p. 13.

¹⁹ REIG, Joaquim: *Concepte doctrinal del valencianisme*, L'Estel, València, 1933.

tud neo-solidària que —en nom de la qüestió nacional— aplegués tots els «patriotes» sense distinció d'idearis socials ni polítics. Tal estratègia, que hauria pogut ser viable en unes altres circumstàncies històriques, es revelà com a plenament irrellevant en un context fortament polititzat i amb una creixent tendència a la polarització. Altre cop més, i potser definitivament, el valencianisme dretà es trobà sense una base social en què recolzar-se.

El valencianisme democràtic

La conjuntura política per la qual travessà el republicanisme blasquista entre 1917 i 1923 és encara molt poc coneguda. De tota manera els escassos indicis existents semblen indicar que aquest període fou una etapa difícil, i potser regressiva, per al partit fundat per Blasco Ibáñez. En efecte, en aquests anys començà a afeblir-se ostensiblement el control exercit pel partit sobre el proletariat valencià²⁰ que començà a enquadrar-se en organitzacions de classe i singularment en l'anarco-sindicalista C. N. T.

Durant els anys immediatament anteriors, el blasquisme —que dirigia en absència del seu fundador el sinuós Fèlix Azzati— havia posat de relleu, de forma rotunda i sense cap mena de dubtes, els seus punts de vista sobre el tema de la llengua i de la cultura del País Valencià, i sobre la seua posició davant el fenomen de l'aparició de grups polítics valencianistes.

En ambdues qüestions el blasquisme, que paradoxalment ostentà el títol de Partit Republicà «autonomista», mostrà una notable coherència. «Primera distancia que nos separa del nacionalismo valencianista —declara inequívocament Azzati en 1916— es la de la oficialidad de nuestra lengua, pues mientras dicha agrupación propugna por la difusión de nuestro dialecto en las escuelas, en el hogar, en la vida pública... nosotros abogamos por el predominio, entendiéndose bien, el predominio de la lengua castellana»²¹.

Si aquest era realment el pensament blasquista, tanmateix no sempre fou declarat així. Davant el risc que aquesta tesi pogués semblar excessivament extremista, els jerarques republicans optaren en ocasions per exhibir un abstrús regionalisme federalitzant, que en realitat no comprometia a res, i que, naturalment, no passà mai de les declaracions a la pràctica política. I sempre es podia, com a recurs *in extremis*, acudir al fàcil truc del «perill català» que, segons hom deia, comportaven les doctrines valencianistes: «si esas propagandas predominasen —assegurava Azzati— y esas corrientes influyesen sobre la opinión pública, Valencia sería una colonia espiritual de Cataluña»²². Tal i com pot observar-se, l'apellació a l'anticatalanisme ha estat a València, repetidament, la consigna habitual del xovinisme centralista.

Una característica a destacar és el manteniment, malgrat tot, de tendències valencianistes a l'interior del mateix blasquisme. En ocasions s'intentà la consolidació d'entitats polítiques independents, com la Joven-

²⁰ Cf. el meu treball «La revolta agrària de 1919» dins aquest mateix volum.

²¹ AZZATI, Fèlix: *Discurso en la Asamblea Provincial de Unión Republicana*, «El Pueblo», n.º 8.704, 1 febrer 1916.

²² AZZATI: *Regionalismos*, «El Pueblo», n.º 9.693, 1 novembre 1918.

tut Republicana Nacionalista en 1918. Però el rígid control que sobre l'aparell del partit exercí Azzati impedí el desenvolupament d'aquestes tendències. Solament arribarien a desenrotllar-se en 1934, ja en plena descomposició del blasquisme, amb la fundació d'Esquerra Valenciana.

Paral·lelament a aquest fets cal consignar el creixent augment del valencianisme esquerrà, especialment a partir de 1920 i com a conseqüència del fracàs de la dretana *Unió* i de la política neo-solidària que impulsà el grup de Villalonga, fracàs que en realitat reflectia la coetània fallida de l'estratègia de la Lliga. En aquest sentit, la línia iniciada per Vicent Tomàs i Martí indica ja una clara alternativa a les posicions de Villalonga. La proclamació de la Dictadura de Primo de Rivera i la prematura mort, en plena joventut, de Tomàs i Martí impediren la plasmació d'un nou grup polític. Però de fet s'iniciava ja l'arrencada d'unes noves directrius valencianistes que el silenci i la repressió del període dictatorial (1923-1930) no farien sinó afirmar. Aquests corrents se suggerien ja en publicacions culturals de darreries dels anys vint, com «Taula de les Lletres Valencianes», i es consolidaren en plena «dictablanda» amb la fundació de l'Agrupació Valencianista Republicana.

L'A.V.R., en aquest sentit, era la conseqüència de la radicalització política de la petita burgesia valencianista. Tant la seua base social com el seu ideari polític la fan equiparable a l'Esquerra Republicana de Catalunya. Partint d'una concepció federal de l'Estat espanyol, l'A.V.R. propugnà la constitució d'un País Valencià autònom, regit per un Parlament unicameral i integrat per una organització comarcal basada en la consagració de l'autonomia municipal. El País Valencià deuria ser oficialment bilingüe —segons entenia l'A.V.R.— i negociaria un acord tributari amb l'Estat federal, el qual assumiria les atribucions d'Exèrcit, representació diplomàtica, moneda, comunicacions generals i d'altres.

La oposició política de l'A.V.R., en alinear-se decididament amb les forces anti-dinàstiques i integrar-se en el que s'anomenà «Front Republicà contra la Monarquia», anava a trencar per una banda les tradicionals concepcions valencianistes de mantenir a ultrança la solidaritat «nacional» per damunt de qualsevol fragmentació política o ideològica. A més a més, amb això s'inaugurava la tendència a l'agrupament i col·laboració del valencianisme d'esquerra amb entitats no valencianistes però partidàries d'una democratització general de l'Estat espanyol, premisses que l'A.V.R. considerava indispensables per a aconseguir la meta de l'autonomia valenciana.

Un nou context: el règim republicà

Aquesta problemàtica es faria ben palesa amb la qüestió estatutista que passà a la primera línia de l'actualitat en 1931, amb l'adveniment de la II República espanyola. Davant el nou context polític i la consagració constitucional dels estatuts regionals d'autonomia, l'Agrupació Valencianista Republicana encapçalà una Conjunció de partits d'esquerra —on es trobaven els grups més importants de l'esquerra burgesa i el partit socialista, integrant-se posteriorment el sindicalisme pestanyista i el partit comunista— amb l'objectiu d'aconseguir un Estatut d'autonomia del País Va-

lencià. Amb això, com és lògic deduir, les relacions entre el valencianisme democràtic i els partits de l'esquerra entraven en una nova fase i, de fet, la ideologia valencianista s'expansionava començant a impregnar aquests partits. S'niciava també la superació, entre l'esquerra, del prejudici anti-catalanista. En resum, sota el règim republicà s'inaugurava una època de consolidació i expansió evidents.

Cal constatar, de tota manera, l'hostilitat anarcosindicalista. Sotmesos al control de l'extremista F. A. I. i enfrontats des de 1931 a l'Esquerra Catalana i al Govern autònom de la Generalitat, els anarco-sindicalistes assenyalaven que «necesitaban los campesinos el ejemplo del Estatuto catalán, para darse cuenta que si tirano es el Gobierno de Madrid, canivalesco (sic) es el Gobierno de la Generalidad. En este aspecto se tiene que juzgar (iguales) a todos los Estados, por su tradicionalismo de crímines y por su base constitutiva antihumana. No queremos Estatuto; no queremos política». I conclou dient que «mientras la revolución no trastoque este estado de cosas, mientras la Humanidad no se funda con la Naturaleza, como dijo Reclús, todo lo demás será para engañarnos, uncirnos más aún al carro de la esclavitud»²³.

Si amb l'excepció anarco-sindicalista es pot afirmar la favorable unanimitat de l'esquerra, molt més matisada és la posició del centre-dreta, bloc que integren les forces polítiques valencianes que podem qualificar d'«històriques». El vell blasquisme (el Partido de Unión Republicana Autonomista), creient disposar de la força suficient, intentà per la seua banda capitalitzar al seu profit els corrents estatutistes i potencià una maniobra política encaminada a erigir el seu feu provincial en regió autònoma. Per al P. U. R. A., en definitiva, tan sols es tractava d'augmentar el seu poder polític mitjançant la descentralització a què pogués donar lloc l'estatut autòmic. Les qüestions lingüístico-culturals seguien sense tenir interès per a ell, si no era per mantenir i reforçar l'*status*: «al cabo de tantos siglos de influencia castellana y de haber dado en ella (en lengua castellana) glorias como Blasco Ibáñez —deien— fuera ridículo volver la espalda a la ruta»²⁴. I en aquest sentit podria declarar el cap del partit, Sigfrid Blasco-Ibáñez: «Nosotros (els valencians) no tenemos el problema de la lengua, pues de todos es conocido que una parte de nuestra provincia habla castellano, y no sería democrático ni liberal imponerles el valenciano»²⁵.

Junt a tan inequívokes manifestacions cal puntualitzar igualment la posició de la Derecha Regional Valenciana, partit nascut com a conseqüència del renovellament dels programes i actituds de les dretes clàssiques davant la fallida del règim primoriverista. La D.R.V., davant el lògic enfrontament que oposà la Conjunció de partits pro Estatut i el blasquisme, s'inhibí en un primer moment per considerar les idees autonomistes «como ideales muy amados, pero muy ajenos a nuestro credo religioso... unos intereses que no nos ligan ya tan íntimamente a nuestras conciencias»²⁶.

²³ UN CAMPESINO DE LEVANTE: *El Estatuto Valenciano*, «Solidaridad Obrera» (edició de València), n.º 101, 25 març 1933.

²⁴ «El Pueblo», n.º 13.906, 5 novembre 1932.

²⁵ «El Pueblo», n.º 13.908, 8 novembre 1932.

²⁶ *Nuestra actitud ante el problema del Estatuto*, «Diario de Valencia», n.º 7.089, 30 octubre 1932.

Posteriorment, tanmateix, aquesta actitud seria reconsiderada i la D.R.V. prestà suport, amb un acord tàcit de col·laboració, a les posicions blasquistes. Simbòlicament, doncs, els partits «històrics» valencians lligaven els seus punts de vista front als plantejaments filo-autonomistes de l'esquerra.

En aquest context cal emmarcar la trajectòria seguida pel problema de l'Estatut autonòmic al País Valencià a la II República. Una primera etapa (1931-33) de definició de posicions i de polarització d'actituds entorn bé de la Conjunció de partits, bé de l'entente radical-dretista. Una segona etapa, al Bienni Negre (1934-35), de silenciament del problema, com a conseqüència de l'ascens al poder de l'aliança radical-dretista. I una tercera etapa, després del triomf del Front Popular a les eleccions legislatives de febrer del 36, caracteritzada per un nou llançament de la campanya estatutista a un nivell desconegut fins aleshores.

En aquest sentit, l'Ajuntament de València a iniciativa de la minoria municipal del Partit Valencianista d'Esquerra, aprovà per unanimitat patrocinar la formació d'una comissió encarregada de promocionar la seua obtenció. Les corporacions públiques d'Alacant i Castelló s'adheriren a aquesta iniciativa. Per la seua banda els representants dels Fronts Populars del País Valencià publicaven expressius manifestos polítics: «Los partidos firmantes, con la denominación genérica de Frente Popular, expresan su voluntad inquebrantable de contribuir a la estructuración primero, y consecución después, de un Estatuto de autonomía del País Valenciano dentro de las normas establecidas en la vigente Constitución de la República Española. Juntos en el deseo de alcanzar lo que la conciencia valenciana, en un magnífico despertar, previene como solución de muchos problemas materiales y espirituales de su vida, y pide su pronta implantación, ya que la realidad de la hora que vivimos no admite dudas, vacilaciones ni menos lentitudes para su resolución»²⁷.

La problemàtica durant la guerra civil espanyola

Amb la guerra civil es produí un gir absolut en la relació de les forces polítiques pro-governamentals. Des d'un punt de vista teòric es mantigué, en un principi, i malgrat tot, la mateixa unanimitat respecte a l'oportunitat d'un Estatut d'autonomia valencià. De fet, les Corts de la República afavoriren, igualment en principi, tendències similars i sancionaren la promulgació de l'Estatut Basc que entrà en vigor l'octubre de 1936. Però la situació basca no resultava paragonable, de cap manera, a la valenciana, on —com en d'altres àrees de la zona republicana— era palpable l'enfrontament entre els partidaris de consumir un procés revolucionari i els defensors de mantenir una estructura política i social demo-liberal.

Així hom pot explicar-se que l'anarco-sindicalista C. N. T. —fins llavors indiferent o hostil a l'estatutisme valencià— redactés per la seua banda un *Proyecto de Bases para el Estatuto del País Valenciano*, que es va fer públic en 1937, com un intent de salvaguardar les collectivitzacions anarco-sindicalistes i d'assegurar el predomini de les centrals sindicals al territori

²⁷ A la *opinió del País Valenciano*, «El Mercantil Valenciano», n.º 25.593, 5 juliol 1936.

de la futura regió autònoma²⁸. S'enfrontaren fonamentalment a aquestes concepcions Izquierda Republicana i el Partit Comunista, amb una posició centralista mantinguda per un Estat fort, poc favorable a les delegacions de poder a cap nivell. El seu pensament es podria esquematitzar en l'eslògan «la centralización nos ayuda a ganar la guerra»²⁹.

Com a intent de trobar nous punts de partida, Esquerra Valenciana elaborà, al seu II Congrés en febrer de 1937, un *Avantprojecte d'Estatut de la Regió Valenciana*, desmesuradament inspirat en el model basc³⁰. Per la seua banda, Unió Republicana Nacional publicava un *Proyecto de Estatuto de Autonomía para el País Valenciano* que possiblement constitueix el text més elaborat de tots el coneguts.

Tanmateix, i malgrat l'evident pervivència i vivacitat del problema estatutista, les urgents necessitats derivades de la cada vegada més greu situació militar i la larvada oposició del Partit Comunista —la creixent influència del qual no féu sinó augmentar després dels fets de Maig del 37— varen fer que cap d'aquests projectes no pogués materialitzar-se.

Des d'un punt de vista lingüístico-cultural, al període de 1936-39 s'intentà d'alguna manera posar les bases d'una infraestructura cultural valenciana, amb la creació d'importants organismes orientadors, com l'Institut d'Estudis Valencians o el Centre d'Estudis Històrics del País Valencià³¹. Tal campanya en pro de la normalització arribà a fer variar inclús els tradicionals punts de vista anarquistes sobre el tema. En efecte, tot i insistir encara en la seua abominació dels criteris nacionalistes del valencianisme polític, hom reconeixia que «esa sana reacció de los anarquistas hacia lo político, se extendía por un comprensible error a la causa levantada como bandera y propaganda a los cuatro vientos por los grupos nacionalistas, el idioma, y sin pensar en la realidad de la causa y sí en la consigna, se arremetía contra él, con grave daño cultural del pueblo ingenuo que nada debía»³².

Tot i que els criteris anarquistes sobre l'idioma no hi ha més remei que qualificar-los de pintorescos —i de fet no són *malgré lui* sinó un retorn a l'anticatalanisme tradicional de la burgesia local: una fossilització, en definitiva, d'una «ideologia dominant»— indiquen, almenys, que les preocupacions lingüístico-culturals, havien calat fins a extrems fins aleshores inconcebibles dins la societat valenciana. Però tot això —preocupacions lingüístiques i programes autonomistes— desapareixeria amb el *gran tournant* de la postguerra.

Alfons Cucó

²⁸ Cf. el meu article «L'anarco-sindicalisme i l'Estatut d'Autonomia del País Valencià (1936-39)», en *Recerques*, n.º 2, Ariel, Barcelona, 1972.

²⁹ «Verdad», n.º 156, 26 gener 1937. De totes formes cal posar de relleu l'existència d'un grup minoritari, entre els comunistes valencians, favorable a les reivindicacions autonomistes, encapçalat pel conegut pintor Josep Renau. La revista «Nueva Cultura» se'n féu ressò en diverses ocasions (cf. ALVAREZ, A.: «El problema nacional a Nueva Cultura», en *Argumentos*, n.º 1, L'Estel, València, 1974.

³⁰ Cf. el meu treball «La problemàtica de l'Estatut valencià durant la guerra civil: l'Avantprojecte d'Esquerra Valenciana», en *I Congreso de Historia del País Valenciano*, IV, Universitat de València, 1974, pp. 727-739.

³¹ Cf. el meu article «Sobre la creació d'una infraestructura cultural valenciana. Nota del període 1936-1939», en *Argumentos*, n.º 1, L'Estel, València, 1974.

³² BORJA, V.: *El habla de los valencianos y el anarquismo*, «Libre-Studio», n.º 5, abril 1937.